

РОЗДІЛ 4 ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНИЙ

УДК 378.14:376.1

Катасва Н. І., ст. магістратури історико-філологічного факультету; науковий керівник – д.філол.н., доцент Мединська Н. М. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

***Анотація.** У статті досліджено специфіку підготовки майбутніх вчителів до навчання дітей з особливими потребами. Визначено суперечності та перешкоди імплементації інклюзивної освіти в Україні. Охарактеризовано поняття «інклюзивна готовність», її компонентну структуру та педагогічні умови її розвитку. Здійснено аналіз професійно-особистісних якостей та функцій, які потрібні учителям в умовах інклюзивного освітнього середовища.*

***Ключові слова:** інклюзивна освіта, професійна підготовка, майбутній учитель, освітнє середовище.*

***Abstract.** The article examines the specifics of a future teacher training to teach children with special needs. The contradictions and obstacles to the implementation of inclusive education in Ukraine are identified. The concept of «inclusive readiness», its component structure and pedagogical conditions of its development are characterized. The analysis of professional-personal qualities and functions performed by the teacher in the conditions of inclusive educational environment is carried out.*

***Key words:** inclusive education, professional training, future teachers, educational environment.*

Нині в Україні на законодавчому та практичному рівнях активно упродовжується інклюзивна освіта. Це допоможе кожній особистості, незалежно від її можливостей, здобувати освіту, самореалізуватись, розвивати здібності, спілкуватись з однолітками, оскільки, інклюзивна освіта забезпечує кожній особистості індивідуальний психолого-педагогічний супровід.

Основними документами, які регламентують впровадження інклюзивної освіти в Україні є Концепція розвитку інклюзивної освіти [1], Закон України «Про освіту» [2] та Концепція нової української школи [3]. У останній наголошено на актуальності створення умов для дітей з особливими освітніми

потребами [3]. Це, в свою чергу, породжує проблему підготовки висококваліфікованих, конкурентних педагогів, здатних створити психологічно комфортні, розвивальні умови для дітей з особливими освітніми потребами, про що зазначено у завданнях Концепції розвитку інклюзивної освіти [1]. У Законі України «Про освіту» зазначено, що «держава забезпечує підготовку фахівців для роботи з особами з особливими освітніми потребами на всіх рівнях освіти» [2].

Таким чином, широке впровадження ідей інтеграції та інклюзії в загальноосвітні школи України вимагає внесення змін у процес підготовки майбутніх учителів, що і визначає актуальність нашої роботи.

Аналіз останніх досліджень дозволяє стверджувати, що проблема підготовки кваліфікованого вчителя до роботи в умовах інклюзивного навчання вже тривалий час є однією з найбільш актуальних. Про це свідчать наукові праці В. Бондаря, В. Бочарової, Б. Вульфова, І. Демченко, І. Зверєвої, А. Капської, А. Колупасової, В. Липи, В. Синьова, С. Харченка та ін.

Метою нашої статті є дослідження специфіки підготовки майбутніх учителів до навчання дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти в Україні.

У Концепції розвитку інклюзивної освіти зазначено, що інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей [1].

Однак, процес впровадження нової системи навчання завжди супроводжується труднощами та суперечностями, зокрема це стосується інклюзивної освіти. Очевидними є суперечності між:

- сформованою системою професійної підготовки педагогів у закладах вищої освіти, що відповідає вимогам гомогенності складу дітей, і актуальним соціальним замовленням, обумовленим реалізацією інклюзивної освіти, що передбачає готовність педагога до роботи з різними дітьми;

- вимогами до професійної підготовки майбутніх педагогів, що визначають наміри їх професійної поведінки в умовах інклюзивного навчання, і недостатньою вивченістю в педагогічній теорії і практиці феномена інклюзивної готовності педагога, а також умов його формування на етапі оволодіння педагогічною професією;

- посиленням наукового інтересу до проблеми інклюзивної складової педагогічної професії та педагогічної освіти та відсутністю обґрунтованої педагогічної системи формування готовності педагогів до діяльності з дітьми з особливими освітніми потребами (у тому числі, з обмеженими можливостями здоров'я) в нових освітніх умовах [4].

На думку вчителів, найбільш важливими перешкодами на навчальному шляху та атмосфері загальних шкіл для дітей з особливими потребами є навчальні (упущення індивідуальних програм) та матеріально-технічні (дефіцит в школі своєрідної літератури та інвентарю). Освітня серед основних проблем підготовки учителів до інклюзивної освіти визначають психологічне навантаження, недостатність спеціальних знань, дефіцит методичного матеріалу (винятково для початкової школи) [5, с. 15].

Однак, практичний досвід доводить, що вчителі здатні перебороти всі внутрішні перешкоди, якщо буде гарантовано науково-обґрунтовану та скоординовану психологічну та методичну підготовку педагогів до запровадження інклюзії, яку у психолого-педагогічній літературі визначають як «інклюзивну готовність».

Під останньою розуміють складну інтегрально суб'єктну якість особистості педагога, що спирається на комплекс академічних, професійних і соціально-особистісних компетенцій і визначає можливість ефективної професійно-педагогічної діяльності у вираженні інклюзивної освіти, і детермінується специфікою умов його професійної діяльності [4].

Вироблення інклюзивної готовності майбутніх педагогів являє собою цілеспрямований, лонгїтюдний, поступовий системний перебіг, який забезпечується відповідним (в тому числі і ціннісно-значимим) змістом освіти, характером взаємодії суб'єктів освітнього простору закладу вищої освіти, адекватністю педагогічних, методичних та дидактичних прийомів. Формалізація цього перебігу вимагає побудову педагогічної структури, реалізація якої забезпечувала б не тільки формування інклюзивної готовності позиції, але і наміру до вчинення актів професійної поведінки (професійних вчинків), що гарантують ефективність інклюзивного освітнього простору [4].

Компонентами професійно-особистісної підготовки майбутнього педагога до роботи в обставинах інклюзивної освіти є:

- особистісний – рефлексивна установка, мотиваційна спрямованість свідомості, волі і відчуттів педагога на інклюзивну освіту дітей;
- мотиваційний – сукупність стійких мотивів до роботи в засадах інклюзивної освіти, спрямованість на усвідомлення кожної дитини суб'єктом навчально-виховної діяльності;
- креативний – творча активність і особистісні якості педагога, які дають можливість утворювати нові матеріальні і духовні цінності, а також розвиток творчого потенціалу дітей з особливостями психофізичного розвитку, здатність брати до уваги їхні можливості;
- діяльнісний – система формування професійно-педагогічних знань про проблему [6, с. 215].

Провідними умовами професійно-особистісної підготовки педагога до роботи з дітьми з певними особливостями є: рефлексія педагога та внутрішня мотивація до здійснення інклюзивної освіти; орієнтація на особистісну

індивідуальність кожної особистості, гарантування диференційного та індивідуально-творчого підходу; інформаційне забезпечення підготовки педагога у закладах вищої освіти (ЗВО), використання комунікаційних технологій, Інтернет-ресурсів, модульна побудова процесу формування підготовки, що передбачає переведення студентів з пасивних в активних суб'єктів саморозвитку; долучення студентів до науково-дослідної роботи через залучення до проектної діяльності і участі в міжвузівських студентських олімпіадах; використання інтерактивних, дискусійних, інноваційних методів навчання [7].

Неабияким аспектом у процесі підготовки педагогів до роботи на інклюзивних засадах є формування у них професійно-ціннісних орієнтацій, професійно-особистісних якостей та компетенцій. Професійно-ціннісні орієнтації педагога, який працює з дітьми з особливими освітніми потребами є спрямованість на розвиток особистості в цілому, а не тільки на одержання освітнього результату; усвідомлення своєї відповідальності за дітей [7].

До професійно-особистісних якостей вчителя відносяться: емпатія, толерантність, педагогічний оптимізм, високий рівень самоконтролю. Професійно-особистісними умінями педагога є: креативність, творчий підхід до вирішення проблем; уміння додержуватися конфіденційності службової інформації та особистісних таємниць вихованця [7].

Для того, щоб успішно здійснювати професійну діяльність в інклюзивному просторі майбутні учителі повинні оволодіти такими професійними компетенціями як: дидактична (здатність брати до уваги в освітньому процесі психологічні, вікові, індивідуальні особливості вихованців); виховна (готовність використовувати адекватні віковим, компенсаторним і психологічним можливостям засоби, прийоми виховання); комунікативна (запобігання і вирішення конфліктних ситуацій, що можуть виникнути між дітьми, застосування позитивного контакту з батьками); методична (готовність до проектування, реалізації і діагностики навчального процесу і фахової корекції результатів навчання) [6, с. 216].

Щоб освіта в інклюзивних класах відбувалася успішно, педагоги повинні оволодіти спеціальними знаннями і професійними навичками: ознайомитися з анамнезом, мати поняття про основні види порушень психофізичного розвитку дитини; студіювати стан уваги, стомлюваності, темп праці кожної дитини; брати до уваги стан слуху, зору, загальної та дрібної моторики дитини; вчитися за дітьми та оцінювати їх розвиток під час занять; навчитися пристосовувати навчальні плани, методики, наочний матеріал та середовище до спеціальних потреб дітей; формувати у дітей досвід відносин у соціумі, навичок адаптації до оточення; доброзичливо відноситися до дітей [6].

Огляд сукупності практичних завдань діяльності вчителів початкових класів в умовах інклюзивної освіти, що ставляться в процесі навчально-

виховної та корекційно-розвивальної роботи, дав змогу І. І. Демченко схарактеризувати її поліфункціональність та виокремити професійні функції:

- діагностико-інформативну (вивчення індивідуально-психічних особливостей учнів та інформації про їхні особливі освітні потреби, створення необхідних умов для максимального задоволення освітніх потреб таких дітей);

- організаційно-орієнтаційну (участь у створенні інклюзивного освітнього середовища, зокрема, архітектурних, психолого-педагогічних, соці-альних та інших умов доступного навчання, виховання і розвитку молодших школярів, відповідно до їхніх потреб);

- психотерапевтичну (налагодження довірливих взаємин у класі; надання допомоги у розв'язанні міжособистісних конфліктів, зняття депресивного стану; сприяння у зміні ставлення дитини та її батьків до життя, соціального оточення, до самої себе; створення ситуацій успіху);

- корекційно-реабілітаційну (забезпечення корекційної спрямованості навчально-виховного процесу із використанням оптимальної корекційної допомоги у навчанні, вихованні й розвитку; подолання негативних проявів у поведінці учнів; участь у розробленні корекційних програм і методичних комплексів);

- комунікативно-стимулюючу (розвиток суб'єкт-суб'єктних взаємин у системі «вчитель – учень», «учень – учень»; моделювання життєвих та проблемних ситуацій; створення толерантного середовища й забезпечення оптимізації спілкування і комунікативної взаємодії);

- просвітницько-консультативну (підвищення педагогічної культури батьків; консультування членів родини, дітей та інших учасників педагогічного процесу для попередження помилок у роботі з дітьми, допомога їм у порушенні проблеми і пошуку шляхів її вирішення; проведення просвітницьких заходів серед населення щодо позитивів упровадження інклюзії; участь в організації фестивалів, змагань, конкурсів як локального, так і всеукраїнського масштабу);

- дослідницько-творчу (використання інновацій, розроблення принципово нових способів розв'язання педагогічних задач, висунення оригінальних ідей та їх реалізація; вибір форм і методів організації творчої та дослідницької діяльності учнів, урахування специфіки їхньої діяльності, особисті уподобання, інтереси й здібності; розроблення мультимедійних проєктів, участь в Інтернет-олімпіадах, віртуальних дослідницьких змаганнях та конкурсах) [8].

Аналіз теоретичних праць з теми дослідження дозволив зробити висновки, що незважаючи на те, що процес впровадження інклюзивної освіти був розпочатий, у системі освіти України залишаються певні труднощі і суперечності, які потребують подальших досліджень та розробок. Основною проблемою залишається підготовка майбутніх учителів, від якої, значною мірою, залежить успішність впровадження інклюзії. Для того, щоб здійсню-

вати навчання в інклюзивному середовищі учитель має оволодіти інклюзивною готовністю, яка визначає можливість його ефективної професійно-педагогічної діяльності у вираженні інклюзивної освіти і характеризується такими компонентами: особистісним, мотиваційним, креативним, діяльним. Майбутній учитель має оволодіти такими професійними компетенціями як: дидактична, виховна, комунікативна та методична, а також спеціальними знаннями і професійними навичками (знати основні види порушень психофізичного розвитку дитини; брати до уваги фізичний і моральний стан дитини, уміти слідкувати за поведінкою дітей, швидко вирішувати проблеми тощо). Корекційно-розвивальна і освітня робота вчителя в умовах інклюзивності поліфункціональна, а тому потребує врахування її специфіки під час професійної підготовки.

Перспективою подальших розвідок у цьому напрямі вважаємо визначення специфіки підготовки майбутнього учителя української мови та літератури та проведення експериментального дослідження щодо формування готовності майбутнього філолога до роботи в умовах інклюзивного середовища.

1. Концепція розвитку інклюзивної освіти в Україні: Наказ МОН України від 1 жовтня 2010 р. № 912. URL: [http:// osvita. ua/ legislation/ Ser_osv /9189/](http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/) (дата звернення: 02.09.2019). **2.** Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 38–39, ст. 380. **3.** Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934> (дата звернення: 07.09.2019). **4.** Мартинчук О. В. Підготовка майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. *Вісник психології і педагогіки: збірник наук. праць*. К., 2012. Вип. 8. 248 с. **5.** Альохіна С. Інклюзивна освіта в Україні: здобутки, проблеми та перспективи: резюме аналітичного звіту за результатами комплексного дослідження. URL: [http:// www.twirpx.com/file/974948](http://www.twirpx.com/file/974948) (дата звернення: 17.09.2019). **6.** Анішук А. М. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми в умовах інклюзивної освіти. *Психолого-педагогічні науки*. 2013. № 5. С. 213–217. **7.** Підготовка майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. URL: <http://www.allbest.ru>. (дата звернення: 18.09.2019). **8.** Демченко І. І. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти: автореф. дис. д-ра пед. наук. Умань, 2016. 46 с.